

для жінок, використання кримінальних методів боротьби у політиці і бізнесі), не позбавлена демократичних ознак. Тут існує політична опозиція зі своїми ЗМІ, присутня відкрита критика уряду і впливових політиків, елементи свободи слова, в тому числі на побутовому рівні. Активною і легітимною формою протесту, яку часто використовує населення, є мітинги і демонстрації. У 2014 р. 67,4% афганських респондентів соціологічних опитувань заявили що не бояться висловлювати критику на адресу уряду [17].

Експерти відзначають, що у політичному житті все помітніше домінують саме легітимні інститути влади. Це підтверджують соціологічні дослідження: $\frac{3}{4}$ афганців бажають брати участь у виборах і 70% переконані, що їхня думка впливає на процеси в країні [18]. Непоодинокими є випадки коли населення відповідало акціями протесту на закриття владою виборчих дільниць через загрозу збройних нападів (провінція Фарьяб, уїзд Паштункот, 2010 р.).

У інавгураційній промові президент А. Гані першочерговими завданнями влади назвав налагодження мирного процесу, забезпечення безпеки, боротьбу з тероризмом і виробництвом наркотиків, забезпечення економічного розвитку і реформу влади та управління. Як уявляється, період підвищеної нестабільності в Афганістані триватиме, водночас, є привід сподіватися, що державне будівництво і зміцнення легітимності інститутів влади в країні продовжаться.

Значною мірою ефективність центральної влади залежатиме в афганському випадку від ступеня консолідації та співробітництва всередині такої строкатої афганської еліти. Адже навіть вибори президента не стали визначальним механізмом формування вертикалі влади. Інститут центрального управління запрацював тільки після багатостороннього, за участю зовнішніх сил, діалогу, результатом якого став компроміс. Отже традиційні інститути узгодження інтересів окремих суспільних груп залишаються необхідним механізмом управління суспільними процесами. Ці інститути зрозумілі суспільству, відповідають і рівню свідомості населення, і природі соціуму. Тому і міжнародним структурам, які присутні в сьогodнішньому Афганістані і впливають на внутрішні процеси, варто уважно до них поставитися і використовувати їх як найбільш результативні у даному соціокультурному середовищі важелі.

Сподіваємось, що процесу примирення в Афганістані сприятиме і актуалізація транснаціональних проектів, як проект Нового шовкового шляху, автором якого є Китай. Геоекономіка, яка вірогідно буде брати верх над геополітикою, вимагає нових пріоритетів для реалізації і захисту національних інтересів.

Економічний потенціал Афганістану визначається наявністю корисних копалин (в тому числі, 40 млн т нафти і 137 млрд куб. м газу), гідроенергетичних ресурсів, виробництвом у великих обсягах деяких видів сільськогосподарської продукції, зокрема винограду, бавовни, шафрану і, звісно, транзитними можливостями. Його територія пов'язує Центральну Азію, Північну частину Китаю з узбережжям Ін-

дійського океану. Цим обумовлена зацікавленість ряду держав в участі у великих проєктах. Серед них газопровід Туркменістан-Афганістан-Пакистан-Індія (ТАПІ), який стане альтернативним території Росії і Китаю маршрутом для туркменського газу. Розроблено проєкт постачання електроенергії з Центральної Азії до Пакистану (CASA-1000), проєкти залізниць Колхозобад-Мешхед (Таджикистан-Іран), СУАР-Карачі (КНР-Пакистан) та інші. Ще одним аргументом стане проєкт Китайсько-пакистанського економічного коридору (КПЕК), угода про який підписана у квітні 2015 р., а перша черга проєкту оцінюється у 46 млрд.дол. Інфраструктура проходить безпосередньо біля кордону з Афганістаном, що змусить Пакистан активніше і конструктивніше брати участь у процесі афганського примирення.

Афганістан є перспективним економічним партнером і для України. В афганській економіці домінує імпорт, їй потрібно майже все. Особливо – будівництво транспортної і соціальної інфраструктури. Український виробник може знайти тут вигідні контракти. При цьому потрібно зважати на специфіку окремих регіонів країни, в яких ставлення до вихідців з колишнього СРСР відрізняються від відверто негативного (Кундуз, Тахор) до в цілому приязного (Бадахшан, Баглан).

1.8.3. Проблеми і перспективи процесу демократизації політичної системи Пакистану на сучасному етапі

Ставлення до сучасної Ісламської республіки Пакистан характеризується двоїстістю оцінок. Країну вважають потужною регіональною силою, враховуючи її демографічний потенціал, військову потужність, наявність ядерної зброї і розташування в авангарді світового протистояння тероризму і екстремізму. Одночасно вказують на незадовільний стан економіки, погіршення екологічних умов, високий рівень терористичної активності, етнічний сепаратизм, недосконалість політичної системи. Криза пакистанської державності є небезпечною для регіонів Близького і Середнього Сходу, Південної Азії та світу в цілому. Тому політичні процеси в Пакистані уважно вивчаються в експертному середовищі.

На даний момент Пакистан – найбільша за чисельністю населення мусульманська країна. На 2010 р. тут проживало 180–200 млн осіб (6-е місце в світі за чисельністю населення) [19]. Тоді як у 1998 р. чисельність населення становила 131 млн. Це означає, що за 20 років населення збільшилося на 47 % (3,5 % на рік). У структурі домінує сільське населення (65 %), високим є відсоток молоді (36 % діти до 14 років (2009 р.)), що створює потреби соціуму в особливій економічній політиці (значні витрати на освіту, створення робочих місць), а також відображається на соціальних настроях населення (висока питома вага консервативності і радикалізму) [20, 21].

У пакистанському суспільстві співіснують дві ідеологічні моделі: вестернізована (ліберальна або поміркована з притаманними їм демократією, верховенством закону, рівноправним статусом жінки) та ісламістська (консервативна

з антизахідним віддтінком). За результатами опитування, проведеного British Council серед пакистанської молоді (5271 респондент 18–29 років), 38 % виявилися прихильниками ісламської моделі політичного устрою, заснованої на шариаті; 32 % надали перевагу воєнному режиму і 29 % обрали демократію. Після п'яти років демократичного президентства А. Зардари 94 % (!) опитаних заявили, що країна рухається у невірному напрямку, тоді як у 2007 р. такої думки дотримувалися 58 % молодих пакистанців [22].

Проте, носіями цих варіантів розвитку в країні є меншість населення. Західну модель сучасності підтримують представники середнього класу, які проживають у великих мегаполісах. Це люди, що отримали вищу освіту на Заході, поділяють західні культурні смаки і установки, добре володіють англійською мовою, часто мають родичів у Великій Британії або США (пакистанські діаспори у цих країнах налічують по півмільйона осіб).

Зміцненню хоча й не чисельного громадянського суспільства сприяв також демократичний клімат останнього десятиліття, який характеризувався відносною свободою слова, зібрань, ЗМІ. У великих містах зростає мережа користувачів Інтернету і соціальних мереж. Вплив прихильників світського сучасного розвитку Пакистану збільшується.

Прибічники ісламістського проекту розвитку країни представлені богословами (імами мечетей, вчителі у релігійних навчальних закладах різного рівня, судді шариатських судів). Їхній вплив поширюється на всі страти суспільства і міського, і сільського, але рівень радикалізації поглядів самих улемів різний. Радикальне духовенство контролює 10–15 тис. мечетей. Значна частина релігійних установ залишається на позиціях поміркованості і традиціоналізму, або взагалі намагається бути нейтральною у політичних питаннях. Носіями консервативних настроїв виступають бідні і малоосвічені верстви населення. За межею бідності в країні живе 30 % населення [23].

Небезпека поширення таких настроїв пов'язана з високими темпами зростання населення, що збільшує кількість малоосвіченої і безробітної молоді. Вона виявляється сприятливим ґрунтом для поширення радикальних поглядів. Незадоволення нездатністю влади покращити життя молодих людей, сформувати, принаймні, перспективи для отримання ними житла, роботи, прийнятних стандартів існування приводить їх у кримінальні структури або радикальні угруповання, де вони отримують можливість проявити себе, виплеснути розчарування і відчай.

Водночас, більшість пакистанців належить до досить інертної консервативної маси різноманітних громад, етносів, племен, конфесій. Міцними залишаються родинні зв'язки. Перепис населення 2011 р. підтвердив збереження традиції проживання великою родиною, яка контролює діяльність своїх членів і опікується ними. Середня чисельність домогосподарства становить 7 осіб.

Політична система Пакистану знаходиться у стані постійних трансформацій. Тут чергуються форми управління з диктаторськими (1958–1970, 1977–1988, 1999–2008) і демократичними (1971–1977, 1988–1999, з 2008) елементами. Причому, це суттєво не відображається на динаміці економічного розвитку, соціальних стандартах життя населення, гостроті соціальних проблем (як корупція, непотизм).

Як і в інших країнах Азії, в Пакистані поширені політичні династії. Найвідоміші з них – родини Бхутто і Шаріф, які прекрасно ілюструють і спектр центрів впливу, притаманних Пакистану. Так, Бхутто – це родина великих землевласників з Сінду, населення якого традиційно залишається їхньої соціальною базою. Одна з найвпливовіших до сьогодні політичних партій країни – Пакистанська народна партія (ПНП) була заснована у 1967 р. Зульфікаром Алі Бхутто, президентом Пакистану (1971–1973). Його донька, Беназір Бхутто, успадкувала головування у партії, двічі обиралася на посаду прем'єр-міністра країни (1988–1990, 1993–1996). Після загибелі Б. Бхутто у 2007 р. партію, а після перемоги на виборах і країну очолив її чоловік Асіф Алі Зардарі (2008–2013). При цьому, для зміцнення популярності партії їхній син Білявал Бхутто був призначений співголовою ПНП.

Родина Шаріф пов'язана з Пенджабом, а її фінансова потужність спирається на володіння промисловими підприємствами, зокрема сталеливарними, паперовими, цукровими комбінатами. Наваз Шаріф очолював уряд у 1990–1993 рр., 1997–1999 рр. і з 2013 р. Він є лідером провідної фракції Мусульманської ліги Пакистану-Н (Наваза Шаріфа). Ця консервативна ісламська партія була заснована у 1988 р. і залишається однією з найбільших і найвпливовіших у країні поряд з ПНП.

Родинний характер політичних зв'язків, робить незалежну діяльність окремих гілок влади майже неможливою. Оскільки родинні зв'язки і покровительство поширені в суспільстві загалом, не тільки у верхніх ешелонах влади. У випадку зміни політичної еліти, система взаємозв'язків родичів зберігатиметься у владі й новими обличчями. Пакистанці переконані, що всього можна досягти з допомогою грошей і зв'язків. Якщо справа не вирішена, то невдача пояснюється недостатністю задіяних ресурсів.

І військові, і громадянські уряди та лідери Пакистану, як Айюб Хан, Мухаммад Зія-уль-Хак, Зульфікар Алі Бхутто намагалися розвивати країну, об'єднати її населення під прапорами єдиної ідеології (пакистанського націоналізму, або ісламу, або соціально справедливого суспільства). Але їхні партії і управлінські структури спиралися на еліту, яка була частиною патронажно-клієнталіської системи взаємовідносин. І ця система перемагала, нівелюючи зусилля по створенню масової партії, згуртованої навколо відданості спільним ідеям, укомплектованої активістами і професійними політиками. Всі вони потрапляли у залежність від місцевих кланів і покровителів, які формують думку і поведінку більшості місцевих громад, пов'язаних з ними історично і економічно.

Такі саме результати мають і спроби ісламістських партій нівелювати клановий характер суспільних зв'язків, замінивши його соціальною лояльністю за релігійною ознакою. Крім «Джамаат-і ісламі», решта ісламських угруповань включені у традиційну соціальну систему.

У Пакистані діє близько 200 політичних структур. До останніх парламентських виборів (2013 р.) було допущено 162 партії. Проте, список провідних політичних партій залишається стабільним, які їхня соціальна база. Політичними гігантами Пакистану виступають Пакистанська народна партія (ПНП) і Пакистанська мусульманська ліга-Н (ПМЛ-Н). Досвід частих позачергових виборів у Пакистані свідчить, що партіям вдається досить швидко мобілізувати своїх прибічників.

Молодою політичною силою, яка заявила про себе на останніх парламентських виборах є «Партія справедливості Пакистану» («Техрік-е Інсаф»)¹ на чолі з пуштуном Імраном Ханом, популярним, особливо серед міської молоді, колишнім капітаном збірної команди з крикету – культової для Пакистану гри. Його політична ідеологія і практика виглядають суто популістськими. Він обіцяє «відновити гідність» країни і встановити «належне управління». Партія була заснована у 1996 р. і вперше пройшла до парламенту 2002–2005 рр., отримавши одне місце, яке зайняв лідер І. Хан. Ця політична сила не володіє корпусом відомих і впливових політиків (хоча спроби залучити таких з ПНП, ПМЛ-Н, армійського корпусу були), позиціонує себе як опозиційна сила і прагне грати на соціальному незадоволенні і неефективності урядової політики. Так, «Партія справедливості Пакистану» взяла участь в марші у Вазиристані (жовтень 2012) і організувала антиурядові протести у серпні-вересні 2014, щоб продемонструвати солідарність з народними масами. У чинній Національній асамблеї (нижня палата парламенту) партії належить 27 місць.

До другої групи політичних сил належать ісламські і ісламістські організації. Найбільшими тут є сунітські «Джамаат-і ісламі», «Джаміат-е улама-е ісламі» (Товариство ісламських богословів, пов'язана зі школою улемів Деобанд). Остання тепер розколота на дві фактично незалежні фракції на чолі з Самі уль-Хаком і Фазлуром Рахманом. Ще одна сунітська ісламістська партія Пакистану – «Джаміат-е улама-е Пакистан» (Товариство пакистанських богословів, пов'язана зі школою улемів Барелві). В Пакистані 20% населення – шиїти і діє шиїтська партія «Техрік-е нізам-е фікх джафарійя» (Рух за джафарітський напрям ісламу). У 2002 р. ці партії здобули 11% голосів на парламентських виборах, що вважалося великим політичним успіхом. Електоральна база цих організацій знаходиться в пуштунському ареалі: провінції Хайбер-Пахтунхва, частково Белуджистан. Проте, на останніх виборах ісламістські партії отримали тільки 6% голосів виборців, їх представляє в парламенті 13 депутатів.

¹ Інший переклад назви – «Рух за справедливість».

До ісламського крила політичного простору Пакистану належать також просвітницько-добродійні організації як «Ісламі джамаат-е тулаба» (Ісламське товариство студентів), підпорядковане «Джамаат-і ісламі», і неоваххабітська «Марказ-е ахл-е хадіс» (Центр послідовників переказу). Остання відома своїм воєнізованим крилом «Лашкар-і тойіба» (Армія чистих), що спеціалізується на диверсіях і терорі. Саме члени «Лашкар-і тойіба» стали авторами теракту у індійському Мумбаї 2008 р.

Серед активних сьогодні радикальних ісламістських груп виділяється «Техрік-і Талібан Пакистан» (Рух талібів Пакистану, РТП) створена у грудні 2007 р. У серпні 2008 р. РТП була офіційно заборонена пакистанською владою. На даний момент – це об'єднання близько 30 пакистанських антиурядових екстремістських організацій. Основною метою РПТ проголосив боротьбу з урядом Пакистану, який вони вважають антиісламським і прозахідним. Основну масу талібів складають пуштуни, вихідці з де-факто незалежних племен, менше представлені західні пенджабці. Молодих людей до «Талібану» приваблює можливість самореалізації відповідно до привитих в процесі релігійного виховання цінностей. Вони вбачають у цьому шлях до встановлення більш справедливого і богоугодного устрою, можливість заслужити повагу одноплемінників, допомогти рідним.

У пакистанському суспільстві ставлення до талібів визначається змішаними почуттями. Населення часто поділяє їхні гасла боротьби з несправедливістю і навіть пропозиції ввести шаріат як більш ефективну і справедливу систему судочинства, порівняно з чинною корумпованою, непрозорою і громіздкою судовою системою держави. Однак, політична програма і методи боротьби не схвалюються. Про це свідчить і невисокий відсоток довіри населення до ісламських партій, який останні отримують на виборах.

В пакистанській політиці можна виділити також політичні партії, які висловлюють інтереси окремих етносів.¹ До них належать організація белуджських націоналістів «Джундалла» (Армія Аллаха). Белуджі характеризуються високою етнічною самосвідомістю, що проявляється у поширенні в їхньому середовищі сепаратистських настроїв, у частих антиурядових виступах (сер.1970-х, 2005) і, навіть терористичних актах. Одним з основних джерел незадоволення белуджських націоналістів є питання розподілу природних багатств провінції Белуджистан, яка є найбагатшою у країні на поклади корисних копалин.

Інша політична партія, яка сформована і діє за етнічною ознакою, – це Рух мухаджирів Куамі (РМК). Ця організація захищає права мухаджирів (мусульман-переселенців з території Індії після 1947 р.) на визнання їх окремою національністю Пакистану. Наприкінці 1970-х років мухаджири об'єдналися на основі етнічної приналежності в Загальнопакистанську студентську організацію Мухаджирів, оскільки їхні потреби (безпека, житло, працевлаштування) не задовольнялися

¹ Основні національності Пакистану – пенджабці, пуштуни, сіндхи, белуджі, брагуї.

владю. Сьогодні такою організацією виступає Рух мухаджирів Куамі. РМК є впливовою політичною силою у провінції Сінд, в найбільших містах якої – Карачі¹ та Хайдарабаді – проживає чисельна громада мухаджирів.

Існує своя національна партія і у пуштунів. Це – «Авामी нешнл парті» (Народна національна партія), яка стоїть на позиціях світського націоналізму і у 2008–2013 рр. очолювала уряд у пуштунській провінції Хайбер-Пахтунхва.

Окрему групу політичних сил Пакистану складають неурядові громадські (професійні, студентські, просвітницькі, добродійні) організації. Їхня специфіка полягає у тому, що всі вони цінують свободу діяльності, яку надає влада, але, водночас, більшість з них консервативні за своїми ціннісними установками, пов'язані з релігійними громадами, консервативними політичними силами, рівною мірою дистанціюються від лібералів і радикалів.

Одним з найбільш вагомих факторів політичного життя Пакистану залишається армія. Хоча, у державах Сходу залучення військових до політичних процесів є поширеним явищем (прикладом можуть бути Туреччина, Сирія, Лівія, Ірак, Єгипет, Алжир, інші), важко переоцінити роль армії для сучасного Пакистану.

Чисельність військовослужбовців Збройних сил Пакистану становить 617 тис., ще 300 тис. нараховують воєнізовані формування різного призначення. Армійський резерв становить 500 тис. Одночасно на військовій службі в Пакистані перебуває до 1 млн осіб (6-е місце у світі) [24]. При цьому армія комплектується на контрактній основі. Служити в пакистанській армії почесно, заробітна плата висока.

Майже половину (30 років) своєї 68-літньої історії Пакистан знаходився під владою військових. Так, в результаті військових переворотів, які відбувалися в умовах внутрішньополітичної кризи, країну очолювали генерали Айюб Хан (1958–1969), Яхья Хан (1969–1971), Мохаммад Зія-уль-Хак (1977–1988) Первез Мушарраф (1999–2008).

Причому, не тільки встановлення правління генералів, а й повернення до демократичних форм управління здійснювалося в Пакистані за сприянням військових (1971 – генерал Яхья Хан добровільно склав повноваження президента через поразку Пакистану у війні з Індією, 1988 – після загибелі М. Зія-уль-Хака за мовчазної згоди генералітету відбулися парламентські вибори за участю політичних партій, 2008 – Первез Мушарраф добровільно подав у відставку під загрозою імпічменту і через відмову військових у підтримці).

Правління військових часто було періодом конструктивних реформ, що, вірогідно, пояснюється звичкою до дисципліни, послідовності і обов'язкового виконання наказу, які поширювалися і на діяльність громадянської адміністрації.

За президентства Айюб Хана було розпочато реальну модернізацію країни: проведено аграрну реформу, внесено зміни у сімейне право, забезпечено позитивну динаміку економічного розвитку (темпи зростання ВВП становили 5 %

¹ 3 20 млн населення Карачі 21 % – мухаджири.

на рік), діяв ре
національної
літні державо

Мохамма
суспільства і к
в тому числі і

Правління
зації, яка, одна
прийняті зако
велася реальн

Пакистан
також найбіль
вихідців з ари
гатові родини
також родом
до армії зазви
і в офіцерсько
кистанського
переноситься
обов'язок.

Не будем
економічну о
доброчиннок
панія. Генера
і зовнішньої
Це робить ві
витку країни

Ідеологіч
літику держа
у 1950–60-ті
корпусу навч
ками тісної
цінності та і

В даний
в часи правл
якої не уник
гійні і патрі
допомоги, а
операції, до
безпілотник

на рік), діяв режим обмеженої демократії, що згодом і викликало незадоволення національної політичної і економічної еліти, яка прагнула брати участь в управлінні державою.

Мохаммад Зія-уль-Хак проводив політику ісламізації «зверху» держави, суспільства і культурного середовища. В результаті, високий рівень релігійності, в тому числі і у середовищі військових, зберігається досі.

Правління Первеза Мушаррафа позначилося початком економічної лібералізації, яка, однак, з цілого ряду причин просувалася дуже повільно. Усе-таки, були прийняті закони, які покращили правове становище жінок, зросла свобода слова, велася реальна боротьба з ісламськими екстремістами.

Пакистанські збройні сили вирізняються серед інших суспільних інститутів також найбільш демократичним соціальним складом. Серед вищих офіцерів мало вихідців з аристократії. Наприклад, генерал Айюб Хан (пуштун) походив з небагатої родини військового, народився в селі. Мохаммад Зія-уль-Хак (пенджабець) також родом з села, з родини араїнів (землеробів-городників). Добровольців до армії зазвичай набирають серед селян, переважно пенджабців. Домінують вони і в офіцерському корпусі. Проте, в лавах армії здійснюється виховання у дусі пакистанського націоналізму: акцент у світосприйнятті військових цілеспрямовано переноситься з племінної, етнічної, соціальної ідентичності на громадянський обов'язок.

Не будемо забувати, що пакистанська армія представляє собою і потужну економічну організацію, якій належить ряд фінансових фондів, що займаються добродійною і комерційною діяльністю, промислові підприємства, страхова компанія. Генералітет розпоряджається також значною часткою державного бюджету і зовнішньої фінансової допомоги, які спрямовуються на потреби збройних сил. Це робить військових особисто зацікавленими у стабільному економічному розвитку країни.

Ідеологічні уподобання армійського корпусу мають серйозний вплив на політику держави. Так, значну допомогу в становленні пакистанських збройних сил у 1950–60-ті роки надали країни Заходу. Більшість армійського офіцерського корпусу навчалися або стажувалися у Великій Британії та США і були прибічниками тісної взаємодії з США на міжнародній арені, поділяли західні ліберальні цінності та ідеї модернізації.

В даний час у пакистанській армії домінує покоління, яке сформувалося в часи правління М. Зія-уль-Хака, коли здійснювалася політика ісламізації країни, якої не уникнули і збройні сили. Нинішні генерали і старші офіцери дуже релігійні і патріотичні. Вони усвідомлюють важливість американської фінансової допомоги, актуальність для пакистанської безпеки участі в антитерористичній операції, до якої Пакистан приєднався у 2001 р. Але їх обурює, що американські безпілотники регулярно порушують повітряний простір Пакистану. За повідо-

мленнями Пакистанської міжвідомчої розвідки, на середину 2012 р. нараховувалось 350 авіаатак американців на пакистанську територію, жертвами яких стали 3000 пакистанців. Резонансним став випадок, коли у листопаді 2012 в результаті помилкового удару американських безпілотників було знищено КПП пакистанської армії і загинули 24 військовослужбовці. Також теперішній генералітет вважає прийнятним використання ісламістських організацій для просування державних інтересів, наприклад, на індійському і афганському напрямках. Так, є підстави вважати, що Пакистанська міжвідомча розвідка свідомо дозволяє афганським талібам переховуватися на пакистанській території. Але це зумовлено не ідейними симпатіями, а тим, що військові розглядають афганський «Талібан» як ресурс впливу на Афганістан.

Армія має високий авторитет в суспільстві. У періоди загострення внутрішньополітичної обстановки вона допомагає громадянській владі врегулювати кризові ситуації, часто виступає арбітром у політичних суперечках у владі. Наприклад, під час маршу протесту в Ісламабаді в серпні 2014 р., що був організований «Партією справедливості Пакистану», військові попередили спроби штурму державних установ протестувальниками і забезпечували мирне проходження акції протягом трьох місяців. А звернення прем'єр-міністра Н. Шаріфа про втручання у суперечності між правлячими і опозиційними політичними силами в ході цього конфлікту армія проігнорувала оскільки не вбачала у цьому небезпеки для суверенітету і цілісності країни.

В останні роки головою штабу сухопутних військ Ашраком Первезом Кіяні (2007–2013) були здійснені суттєві кроки для усунення військових від прямої участі в управлінні державою. Офіцери були виведені зі складу громадянських державних установ, їм не рекомендували контактувати з політиками, було розпущено Раду національної безпеки (2008), через яку військові впливали на прийняття політичних рішень. Участь військових у виборах 2013 р. обмежувалась забезпеченням громадського порядку. А. Каяні зробив ще один революційний крок – у 2013 р. за його ініціативою було змінено стратегічну доктрину Пакистану. Головною загрозою для державної безпеки було визнано внутрішню терористичну загрозу. Раніше такою пріоритетною загрозою вважалася Індія. Часто пакистанознавці навіть звинувачували пакистанських військових в «одержимості Індією» [25]. Деякий час це було насправді так, оскільки більшість військових або брали участь у пакистано-індійських збройних конфліктах, або проходили службу в Кашмірі, який для пакистанців «незвільнена територія».

Таким чином, варто погодитись з висновками російського дипломата В. В. Воробйова, про те, що «статус пакистанської армії еволюціонував від «керівної сили» до «тіньового» гаранта демократичного розвитку країни. Цьому сприяло поширення серед офіцераства втоми і небажання брати у свої руки управління країною. Більшість надає перевагу виконанню конституційних обов'язків – захисту

держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. В той же час очевидно, що доки громадянські структури влади не будуть здатні самостійно відповідати на зовнішні і внутрішні виклики, військові змушені будуть брати участь у політичних процесах. На теперішній час роль закулісного гравця їх, здається, влаштовує [26].

Експерти зізнаються, що політична кухня Пакистану закрита від сторонніх очей і реальний характер зв'язків між окремими лідерами і партіями, зміст їхніх домовленостей, розподіл повноважень достеменно невідомий [27].

Чинна конституція Ісламської республіки Пакистан була прийнята у 1973 р., але постійно доповнюється новими положеннями відповідно до потреб конкретної політичної сили або особи, яка знаходиться при владі. Тому більшу вагу в політичних процесах відіграє баланс сил між основними акторами пакистанського політичного процесу: армією, партіями і бюрократією, яку вони представляють, і судовими інстанціями.

Між тим, у традиціях такої законотворчості ми спостерігаємо очевидні процеси демократизації, які тривають з 2008 р., Чергова поправка до конституції, яку парламент затвердив у 2010 р., перетворила Пакистан з президентсько-парламентської у парламентську республіку.

Вперше в історії країни парламентські вибори 2013 р. відбулися у зв'язку з завершенням 5-літнього терміну повноважень попереднього складу парламенту, відповідно до конституції. Високим (55 %) виявився відсоток громадян, які взяли участь у виборах 2013 р., порівняно з 44 % у 2008 р. [28]. Спостерігачі трактують це як прояв прихильності пакистанців до демократичних форм управління.

Жодна з політичних партій не отримала абсолютної більшості у парламенті. На першому місці опинилася Пакистанська мусульманська ліга (ПМЛ-Н) (185 місць), лідер якої Наваз Шаріф очолив уряд. На другому місці розташувалася Пакистанська народна партія (42 мандати) і на третьому – Партія справедливості Пакистану (35 місць). Ці дві партії заявили про свою опозиційність. Об'єднаний національний рух отримав 23 місця і Джамят-е улама-е ісламі-Фазл – 14 місць, опинившись на другорядних позиціях у великій політиці [29]. Голосів ПМЛ-Н достатньо для схвалення всіх законопроектів, окрім конституційних поправок (для цього потрібно 2/3 голосів). ПМЛ-Н належить також 27 місць у Сенаті (у головного опонента ПНП – 28 місць) і такі цифри трактують як поразку, оскільки більшості тут партія Н. Шаріфа немає.

Президентом в результаті виборів у парламенті 30 липня 2013 р. став також член ПМЛ-Н, політик і бізнесмен Мамнун Хусейн.

ПМЛ-Н також отримала більшість на виборах до парламенту найбільшої провінції Пенджаб, де проживає 60 % населення країни. Уряд тут очолив рідний брат Наваза Шахбаз Шаріф. У Белуджистані ПМЛ-Н також отримала найкращий результат, але місця у провінційному уряді, який очолив представник цієї партії АбдулМалік Белох, поділила з іншими партіями. У провінції Сінд перемогла

Пакистанська народна партія ПНП. У провінції Хайбер-Пахтунхва – «Партія справедливості Пакистану». Їхні представники, відповідно очолили місцеві уряди. Таким чином, партії-лідери в провінціях різні. Існує небезпека відцентрових тенденцій.

На даний момент, система пакистанського парламентського правління виглядає вельми демократично. Але, як відомо, Наваз Шаріф, який втретє зайняв посаду прем'єр-міністра, тяжіє до авторитарного стилю управління, а така строкатість політичних сил обмежуватиме його свободу. Основними завданнями свого кабінету він проголосив розвиток економіки, зокрема, подолання енергетичної кризи; боротьбу з тероризмом і екстремізмом, в тому числі, мирні переговори з талібами; нормалізацію відносини з Індією і внесення коректив у формат співробітництва з США (зокрема, припинення ударів по пакистанській території американських безпілотних апаратів).

Головною загрозою для Пакистану залишається тероризм. За кількістю терактів Пакистан знаходиться на третьому місці в світі, після Афганістану та Іраку. Терористична активність охоплює всю країну: прикордонні з Афганістаном території, великі міста – Ісламабад, Карачі, Лахор. Основна терористична загроза в Пакистані йде від «Руху талібів Пакистану». З приходом на посаду голови уряду Н. Шаріфа було розпочато курс на переговори з талібами. Для цього прем'єр-міністру вдалося отримати згоду генералітету армії на призупинення військової операції у Північному Вазирістані і згоду американців на призупинення авіаударів безпілотників по базам талібів на прикордонних з Афганістаном територіях. До складу урядової делегації увійшли члени ісламських партій. Курс на діалог з талібами отримав громадську і політичну підтримку.

Переговори розпочалися у лютому 2014 р. в умовах режиму припинення вогню. Хоча РТП погодився на переговори, його представники одразу зайняли жорстку позицію, висунувши ультимативні вимоги: повна ісламізація Пакистану, скасування конституції.

Уже в квітні таліби відновили теракти (Карачі, Хайбер-Пахтунхва, Белуджистан, Територія племен федерального управління). У відповідь армія розпочала бойові дії проти них, уряд повернувся до політики сили. Було скасовано мораторій на смертну кару за звинуваченнями у тероризмі, відновлені на дворічний термін військові трибунали, створені спеціальні антитерористичні підрозділи, посилено контроль за діяльністю релігійних установ.

Остаточного сподівання на діалог були зруйновані терактом у міжнародному аеропорту Карачі (8 червня 2014), коли в результаті нападів бійців РТП загинуло 34 людини. Представники «Техрік-і-Талібан Пакистан» заявили, що теракт став помстою за вбивство лідера Руху Х. Мехсуда в результаті ракетного удару.¹ А відтермінування теракту було пов'язано з переговорним процесом.

¹ Х. Мехсуд загинув у листопаді 2013 р від удару, який здійснив американський безпілотний літальний апарат.

У відповідь у Північному Вазиристані було проведено масштабну військову операцію «Зарб-е-азб» (Меч Пророка). Її схвалили майже всі політичні партії. Результатом стало знищення значної кількості бойовиків, але розгромити РТП не вдалося. Частина його угруповань змінила дислокацію і відновила антиурядову боротьбу. Так, 16 грудня 2014 р. таліби вчинили теракт проти учнів військової школи в Пешаварі, в результаті якого загинуло 148 дітей.

Нинішній емір пакистанського Талібану Маулана Фазлулла є противником переговорів з офіційною владою і заявляє, що метою «Техрік-і-Талібан Пакистан» є повалення центрального уряду, боротьба з невірними (США і їхніми союзниками) і встановлення шаріату по всій країні. Проте, всередині руху відбувся розкол. Частина польових командирів («Рух талібів Південного Вазиристану» С. Мехсуда, «Джамаат-уль-Хінд», М. Храсані) не підтримує політику еміра М. Фазулли по боротьбі з пакистанським урядом, а наполягає на зосередженні на допомозі афганським талібам.

Таким чином, проблема боротьби з терористами і забезпечення безпеки для пакистанського уряду залишається актуальною, і такою, що важко реалізувати. Якщо уряд відмовиться від протистояння з РТП, останні розширять підконтрольні території, збільшуватимуть кількість бійців, зміцнюватимуть контакти між різними радикальними угрупованнями регіону, а таких у сусідніх Афганістані, Кашмірі, республіках Центральної Азії і навіть китайському Сінцзян-Уйгурському округу вдосталь. Пов'язаний з цим рівень небезпеки спровокує, швидше за все, втручання у ситуацію ззовні.

Силове вирішення питання також проблематично. Як показав досвід операції у Північному Вазиристані, пакистанські таліби легко знаходять захист і порятунк у своїх афганських однодумців і місцевого населення. Адже північно-західний афгано-пакистанський кордон, який проходить по лінії Дюранда, не контролюється урядовими силами. Тут з обох сторін кордону проживають незалежні пуштунські племена. Отже воєнні дії будуть, швидше за все, приречені на тривалий конфлікт.

Новим небезпечним явищем стала поява в Пакистані послідовників «Ісламської держави» (ІД), які розглядають Пакистан як частину «провінції Хорасан Ісламського халіфату». Еміром «Хорасану» проголошений один з пакистанських польових командирів Талібану Хафіз Саїд-хан. Кількість послідовників на весну 2015 р. склала сотні осіб. Відомо, що ідеї халіфату набувають популярності, до лав «Ісламської держави» почали переходити бойовики з місцевих радикальних угруповань.

Перспектива закріплення екстремістів у Пакистані досить ймовірна. Це стане загрозою світового рівня, оскільки Пакистан – ядерна держава. Найбільші сподівання тут на пакистанську армію. Її представники спостерігають за діями уряду. Добре відомо, що вони виступають проти переговорів з талібами і нормалізації відносин з Індією (якщо не буде при цьому вирішена відповідно до уявлень Пакистану кашмірська проблема).

Поки що арміїці намагаються побудувати конструктивні робочі відносини з прем'єром. Хоча, Н. Шаріф прагне підпорядкувати собі ті сфери державного управління, які раніше курирував генералітет. Так, міністерство закордонних справ Н. Шаріф очолив сам, міністром оборони призначив переконаного противника участі військових у політиці Ходжу Мухаммада Асіфа, радником прем'єр-міністра з питань безпеки – Сартаджу Азіза, свого давнього товариша. Посаду голови штабу сухопутних військ зайняв генерал-лейтенант Рахід Шаріф, якого вважають поміркованим у поглядах і далеким від політики.

Нинішню позицію армії по відношенню до чинного прем'єр-міністра пояснюють небажанням військових брати на себе тягар управління країною, яка переобтяжена економічними, політичними і безпековими проблемами. Проте, це не означає, що військові надають Н. Шаріфу «карт бланш».

Пакистанська політика часто визначається емоціями, її важко прогнозувати. Ситуація в країні залишається складною: продовжуються суперечності та протистояння у правлячих колах, зберігається сильний вплив родоплеменних, етнічних і конфесійних чинників, відбуваються зіткнення на міжетнічній, міжконфесійній основі, високою є активність екстремістів, особливо з кінця 2014 р.

Після виводу основного контингенту Міжнародних сил сприяння безпеці і американських підрозділів з Афганістану у грудні 2014 р. Пакистан опинився на передовій боротьби з талібами. Важливість місії Пакистану у антитерористичній боротьбі цінується на Заході і всіляко підтримується. Тому слід очікувати зростання зовнішньої допомоги у вирішенні комплексу внутрішніх потреб. Це вже проявляється у зростанні фінансової допомоги з боку США, в тому числі і на вирішення енергетичної проблеми, зростають інвестиції Китаю в пакистанську економіку, зміцнюються економічні зв'язки і політичні контакти з Індією.

Тому є підстави сподіватися, що розвиток Пакистану в демократичному русі продовжиться і він так саме як Іран і Афганістан займе належне місце в системі міждержавних відносин у регіоні.

Список використаних джерел і літератури

1. Врადий А. «Третий путь» Ирана [Электронный ресурс] / А. Врადий // Информационно-аналитический портал Геополитика: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.geopolitika.ru/article/tretiy-put-irana#.VdSJEzaWcdZ> (06.08.2012). – Загл. с экрана.
2. Борисов Е. Президентские выборы в Иране: геополитический контекст и последствия Иран возвращается в мир. С чем? [Электронный ресурс] / Е. Борисов // Агентство политических новостей: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/article21595.htm> (13.05.2009). – Загл. с экрана.

3. Демиденко С. Иран и «шестерка» посредников: неопределенные перспективы [Электронный ресурс] / С. Демиденко // Российский совет по международным делам: [сайт] / РСМД. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=5612#top (07.04.15). – Загл. с экрана.
4. Ehteshami F. Iran's politics and regional relations: post-détente // *Perceptions*. – Ankara, 2007. – Vol. 12, N1. – p.44.
5. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – p. 8. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
6. CIA World Factbook [Electronic resource] / Central Intelligence Agency [US]. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html> (viewed on August 20, 2015). – Title from the screen
7. Afghanistan.ru [Электронный ресурс]: [Интернет-портал]. – Электронные данные. – [Все об Афганистане]. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88199.html> (05.08.2015). – Загл. с экрана.
8. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – p. 7. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
9. Современная армия Афганистана [Электронный ресурс] / Экспертная группа ЦИСА: Центр изучения современного Афганистана. – Электронные данные. – [Все об Афганистане]. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88125.html> (03.08.2015). – Загл. с экрана.
10. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – p. 91. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
11. Afghanistan.ru [Электронный ресурс]: [Интернет-портал]. – Электронные данные. – [Все об Афганистане]. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88150.html> (03.08.2015). – Загл. с экрана.
12. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – p. 105. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.

13. Степанова Е. Политический кризис в Афганистане и его значение для России [Электронный ресурс] / Е. Степанова // Российский совет по международным делам: [сайт] / РСМД. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=4121#top (25.07.14). – Загл. с экрана.
14. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – p. 31. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
15. Afghanistan Transition: The Death of Bin Laden and Local Dynamics [Electronic resource] / A report by the International Council on Security and Development (ICOS): ICOS, May 2011. – p. 16, 24. – Mode of access: <http://www.icosgroup.net/static/reports/bin-laden-local-dynamics.pdf> (viewed on August 20, 2015).
16. Мулла Мансур: Джихад будет продолжен [Электронный ресурс] // Все об Афганистане: [сайт]. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88072.html> (дата обращения 01.08.2015). – Загл. с экрана.
17. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – p. 101. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
18. AFGHANISTAN IN 2010. A Survey of the Afghan People. Kabul: The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Authors Mohammad Osman Tariq, Najla Ayoubi, Fazel Rabi Haqbeen // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – p. 113. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2010survey.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
19. Ливен Анатолий. Понять Пакистан [Электронный ресурс] / А. Ливен // Россия в глобальной политике: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Ponyat-Pakistan-15226> (11.07.2011). – Загл. с экрана.
20. Белокреницкий Вячеслав. Центр силы или источник нестабильности? Диалектика современного Пакистана [Электронный ресурс] / В. // Россия в глобальной политике: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Tcentr-sily-ili-istochnik-nestabilnosti-15958> (01.05.2013). – Загл. с экрана.
21. Ливен Анатолий. Понять Пакистан [Электронный ресурс] / А. Ливен // Россия в глобальной политике: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Ponyat-Pakistan-15226> (11.07.2011). – Загл. с экрана.
22. Люлько Любовь. Молодежь Пакистана выступает за шариат [Электронный ресурс] / Л. Люлько // pravda.ru [сайт]. – Режим доступа: <http://www.pravda.ru>

- ru/world/asia/centralasia/08-04-2013/1151504-pakistan-0/ (08.04.2013). – Загл. с экрана.
23. Симонов Владимир. Сложная внутривосточная ситуация в Пакистане. [Электронный ресурс] / В. Симонов // Новое Восточное Обозрение: [сайт] / НЕО. – Режим доступа: <http://ru.journal-neo.org/2015/05/07/slozhnaya-vnutripoliticheskaya-situatsiya-v-pakistan/> (05.07.2015). – Загл. с экрана.
 24. Белокреницкий Вячеслав. Центр силы или источник нестабильности? Диалектика современного Пакистана [Электронный ресурс] / В. Белокреницкий // Россия в глобальной политике: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Tcentr-sily-ili-istochnik-nestabilnosti-15958> (01.05.2013). – Загл. с экрана.
 25. Ливен Анатолий. Понять Пакистан [Электронный ресурс] / А. Ливен // Россия в глобальной политике: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Ponyat-Pakistan-15226> (11.07.2011). – Загл. с экрана.
 26. Воробьев В. В. Роль армии в современном Пакистане [Электронный ресурс] / В. В. Воробьев // Вестник МГИМО-университета. – 2014. – № 3 (36). – С. 156. – Режим доступа: http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/018_politologiya_05_vorobevvv.pdf (дата обращения 10.08.2015). – Загл. с экрана.
 27. Белокреницкий Вячеслав. Корабль пакистанской государственности теряет устойчивость [Электронный ресурс] / В. Белокреницкий // МГИМО-университет: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/news/experts/document258928.phtml> (03.09.2014). – Загл. с экрана.
 28. Блом Амели. Пакистан: гибридная политическая система [Электронный ресурс] / А. Блом // ArabPress: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.arabpress.net.ua/node/3057> (29.09.2014). – Загл. с экрана.
 29. Каменев Сергей, Минасенко Светлана. Пакистан после выборов [Электронный ресурс] / С. Каменев, С. Минасенко // «Война и мир»: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.warandpeace.ru/ru/commentaries/view/82508/> (05.08.2013). – Загл. с экрана.